

# De kerk van Midwolde

DOOR JAAP VAN DER VEEN \*)

*De laatste jaren worden we in toenemende mate opgeschrikt door berichten over de sloop van diverse kerken. Twee recente 19de eeuwse voorbeelden zijn de Spaarnekerk in Haarlem en de Broerekerk te Groningen. De belangrijkste reden die besturen tot slopen doet besluiten is een onaanvaardbaar exploitatietekort, meestal veroorzaakt door teruglopend kerkbezoek.*

Aangezien een sluitende begroting uitgangspunt is voor een aanvaardbare exploitatie wordt naarstig gezocht naar nieuwe bestemmingen voor deze gebouwen en naar nieuwe bronnen die de zo broodnodige geldmiddelen kunnen verschaffen.

Zo is bij de Nieuwe Kerk in Amsterdam een café-terras geopend om het exploitatietekort enigszins te verzachten.

Dat profane middelen nodig zijn om de exploitatie sluitend te krijgen is bepaald niet iets van vandaag of gisteren.

Reeds in de Middeleeuwen werd de hulp van borgheren en kasteelheren ingeroepen om b.v. onderhoud, herstellingen en predikanten te financieren. Dat dit soms onverwachte consequenties tot gevolg heeft zal niemand verbazen.

Een vaste bank tegenover de preekstoel was wekelijks het tastbare bewijs van 's mans goedgevigheid.

Naar aanleiding van de brand in de kerk van Dwingelo schreef De Telegraaf op 15 augustus 1923: '... Oorspronkelijk had Batinge (de bewoner van een plaatselijke havezathe j.v.) een eigen predikant op het Huis, later gingen de heren van Batinge ter kerke in Dwingelo, waarvoor zij een eigen kerkweg hadden, die door niemand mocht worden betreden en waarin een ophaalbrug was, die weer werd opgehaald als de eigenaar was gepasseerd.

*De toreningang, die toen veel breder was, werd met de koets binnengereden, vandaar begaf de familie zich naar het gestoelte'.*

Ondanks het feit dat informatie uit De Telegraaf ook toen al de nodige korrels zout vereiste, geeft het verhaal toch wel enigszins een beeld van de feodale toestanden die de verhouding tussen kerk en borgheer kenmerkten. Talrijke kerken getuigen nog door middel van herenbanken, epitaven, rouwborden en tekstborden van deze relatie.

Een van de meest fraaie voorbeelden hiervan is het kerkje van Midwolde in het Groningse Westerkwartier.

## BEWONERS VAN NIENOORD

Aan de buitenkant valt dit kerkje nauwelijks op. Aan zijn oorspronkelijke bouwtijd, de twaalfde eeuw, herinneren alleen nog de romaanse raampjes aan de noordzijde. De zuidzijde en de toren, welke oorspronkelijk uit dezelfde bouwperiode stammen, zijn in

de latere eeuwen ingrijpend veranderd. Wat opvalt aan de buitenzijde is alleen de bijzonder slechte bouwkundige toestand van het gebouw.

Binnengekomen echter blijkt deze kerk een fraai interieur te bevatten dat zijns gelijke in de provincie nauwelijks kent.

Het eerste waardoor je blik wordt getroffen, is het imposante grafmonument tegen de oostwand van het koor. Het werd vervaardigd door de bekende Rombout Verhulst tussen 1665 en 1669 en toont volgens het toenmaals gesloten contract '— een op het pieterstall — de Heere en de Vrouwe van Nienoord levensgroot, sijnde nett uitgehouden neffens seeven kindertjes —'

Tot de bouw van dit monument werd opdracht gegeven door de jonge weduwe Anna van Ewsum borgvrouwe van Nienoord. De bewoners van deze borg, gelegen halverwege Leek en Midwolde, hebben eeuwenlang grote invloed gehad op het godsdienstig en maatschappelijk reilen en zeilen in deze streek. Om die invloed voor de komende generaties vast te leggen, liet Anna van Ewsum dit monument bouwen. Het praalgraf

toont veel overeenkomst met dat uit de kerk van Katwijk aan de Rijn, in 1663 door Rombout Verhulst vervaardigd. Behalve dit monument liet deze invloedrijke familie in 1711 ook de preekstoel vervaardigen door de bekende Aller Meijer die ook de toren van de A-kerk in Groningen ontwierp. Kunsthistorisch gezien is dit een van de meest fraaie preekstoelen in de provincie. Een zandloper, aan de trapleuning bevestigd, bewaarde langdradige predikanten, volgens overlevering, voor een boete die hen werd opgelegd door de borgheer in het geval de preek te veel tijd in beslag nam.

Daarnaast liet de familie ten noordzijde van het grafmonument een familiebank bouwen die het grootste gedeelte van de noordzijde van het koor beslaat (1660).

Minder bekende borgbewoners dan bovengenoemde werden na hun dood aan de vergetelheid ontrukkt doordat de nabestaanden, na een rouwperiode, hun pompeuze rouwbord in de kerk lieten ophangen. Hiervan sieren zeven stuks dit kleine kerkje.

Alleen van het fraaie orgel, dat in 1630 door Levinus Eekmans werd gebouwd, is niet bekend of het ook door een Nienoord-bewoner werd geschonken.

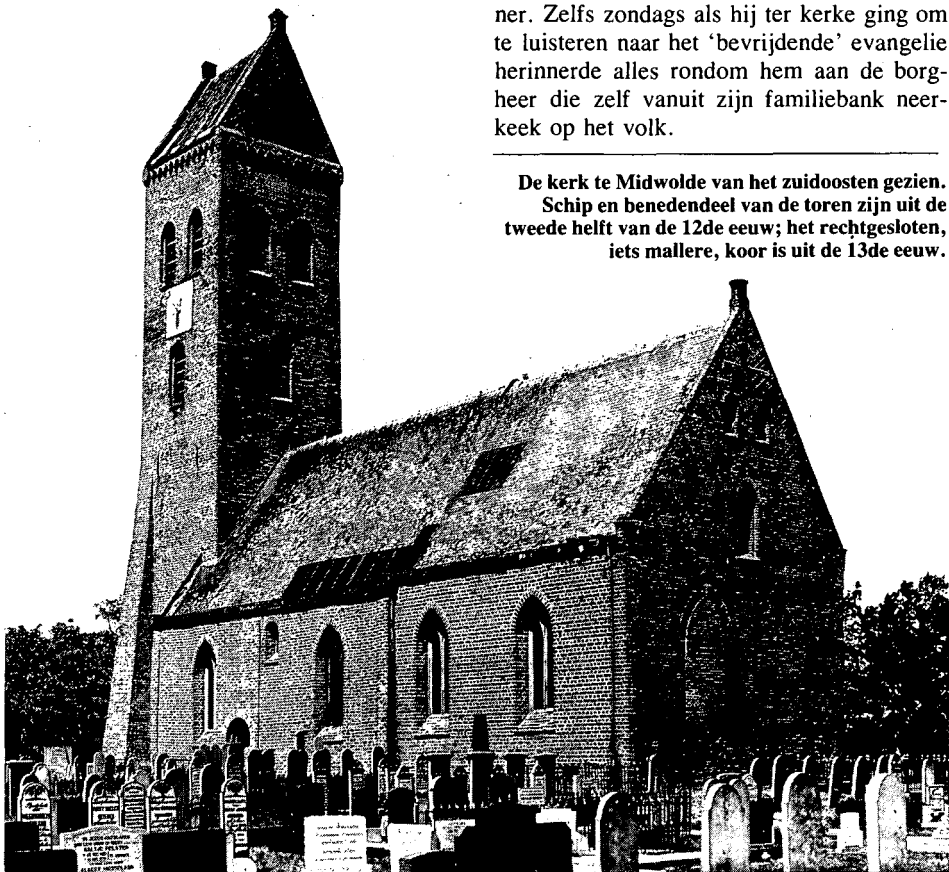
De beschilderde luiken voor het orgel tonen de afbeelding van David met de harp en Mozes met de wetstafelen.

Tot slot herinnert een gebrandschilderd raam aan het tragische ongeval in 1907 toen de laatste borgbewoner bij dichte mist met zijn koets te water raakte en verdrong evenals zijn vrouw, zoon, schoondochter en palfrenier.

De invloed van een dergelijke familie op de omgeving moet, naast het vele positieve dat ze tot stand hebben gebracht, niettemin verstickend hebben gewerkt op de dorpsbewoner. Zelfs zondags als hij ter kerke ging om te luisteren naar het 'bevrijdende' evangelie herinnerde alles rondom hem aan de borgheer die zelf vanuit zijn familiebank neerkeek op het volk.

**De kerk te Midwolde van het zuidoosten gezien.**

**Schip en benedendeel van de toren zijn uit de tweede helft van de 12de eeuw; het rechtgesloten, iets mallere, koor is uit de 13de eeuw.**



\*) Jaap van der Veen is restauratiebouwkundige en publicist op het gebied van de monumentenzorg.

### Interieur naar het Zuid-Oosten.

Een gebouw waarin die sfeer enorm goed bewaard is gebleven, is deze kerk van Midwolde.

### RESTAURATIEPLANNEN

Talrijke keren is de kerk in haar bestaan reeds opgeknapt. Waren het in het verleden de borgbewoners (uiteraard) die voor de kosten opdraaiden, tegenwoordig is het de overheid.

In de jaren zestig was de toestand van het gebouw zodanig dat men voor het eerst in actie kwam. Grote scheuren in de muren duiden op ernstige constructiegebreken. Deze zijn grotendeels te herleiden tot het feit dat de toren en de kerk niet gelijk verzakken. Ondermeer doordat de toren in het verleden is verhoogd en door een grote druk op een relatief kleine oppervlakte zakte deze sneller dan het schip hetgeen tot scheurvorming leidde. Men trachtte het kwaad te keren door het plaatsen van steunberen tegen de westzijde van de toren. Hierdoor is echter de situatie ontstaan dat de toren nu naar de kerk overhelt.

Op 18 mei 1960 gaf de kerkvoogdij van Midwolde/Leek opdracht aan de restauratiearchitect P. L. de Vrieze voor het maken van een restauratieplan. De toenmalige begroting voor de toren bedroeg f 228.000,-, hetgeen in 1965 al was opgelopen tot f 309.000,-, en in 1980 tot f 729.000,-.

De afgelopen zomer echter, 23 jaar na dato, zijn alleen de kosten van funderingsverbetering al geraamd op f 1.171.517,- waarbij de nadruk op de restauratie van de toren wordt gelegd. De kerk zal slechts een grote opknappbeurt krijgen; totale kosten ongeveer 2 miljoen gulden!

Uiteraard is de bouwkundige toestand in die jaren snel achteruit gegaan. Aan alle zijden zijn nu de scheuren zichtbaar, met name in de toren. Omdat er stenen uit de toren vielen besloot men in juli jl. om de toreningang te sluiten. Aangezien echter de kerk vanwege haar interieur jaarlijks zo'n 5000 bezoekers ontvangt, wil men tot de restauratie begint, graag de deuren openhouden. Vandaar dat de argeloze bezoeker heden ten dage gebukt via het nootmannenpoortje deze slotkapel betreedt.

Gelukkig heeft men middels noodherstellingen in 1963 (toren) en 1980 (kerk) het water buiten de kerk kunnen houden.

Aangezien dergelijke bedragen niet op te brengen zijn voor een dorp van 479 inwoners deed men in 1971 de kerk over aan de Stichting Oude Groninger kerken. Ter gelegenheid van het derde lustrum van deze stichting dit jaar heeft men de kerk van Midwolde, tezamen met die van Godlinze een centrale plaats gegeven in de jubileumakties.

Of dit feit gewicht in de schaal heeft gelegd



Details van de fraai gesneden preekstoel met evangelistensymbolen en allegorische vrouwenfiguren uit 1711.

is niet bekend, maar wel heeft de verantwoordelijke minister van WVC toegezegd dat volgend jaar (voor deze kerken) geld beschikbaar wordt gesteld.

De restauratiekosten worden voor zo'n 1,6 miljoen door het rijk gesubsidieerd, voor 30% door de gemeente, voor 10% door de provincie, zodat er voor de stichting ongeveer 10% overblijft. Uitgaande van een totale restauratiesom van f 2 miljoen zal de stichting dus 2 ton moeten opbrengen. Dit geld moet uit speciale fondsen, donaties en plaatselijke akties komen. Zo is de Lions Club Westerkwartier, geheel in stijl, een wijnaktie begonnen waarvan de baten voor de restauratie zullen worden aangewend.

Als de restauratie 10 jaar eerder was aangepakt had het slechts de helft gekost maar, als veel lezers zich nu opgeven als lid van de Stichting zal het in 1984 ook wel lukken. De werkgelegenheid is er nu meer bij gebaat dan ooit.

Stichting Oude Groninger kerken  
Preadiniussingel 47,  
9711 AG GRONINGEN.  
Tel. 050-123569

**Praalgraf van Anna van Ewsum, ca. 1665.** Zij kijkt liggend op haar zij, neer op haar eerste overleden echtgenoot Carel Hieronymus von In- en Kniphuisen. Achter haar dragen engeltjes, die haar vroeg gestorven kinderen symboliseren, een memoriebord. Aan haar voeteneind staat het beeld van haar tweede echtgenoot Georg Wilhelm von In- en Kniphuisen, die in 1714 aan dit monument werd toegevoegd (beeldhouwer Bartholomeus Eggers). Het praalgraf vertoont veel overeenkomst met dat uit de kerk van Katwijk aan de Rijn dat in 1663, ook door Rombout Verhulst, werd vervaardigd.

Interieurfoto's Liturgisch Instituut der  
Rijksuniversiteit te Groningen.  
Alle foto's collectie Jaap van der Veen



## Boeken

### De Historische Stedenatlas van Nederland deel I Haarlem, deel II Amersfoort.

Deze stedenatlas beoogt de ruimtelijke ontwikkeling van een aantal steden van de vroegste tijden t/m het begin van de 19de eeuw neer te leggen in een reeks kaarten vervaardigd op grond van archeologische, geografische en historische gegevens en gebaseerd op het oudste kadastrale exemplaar, waarbij elke kaart afzonderlijke aspecten van de topografische geschiedenis van een stad behandelt. De atlas, vervaardigd door leden van de Vakgroep (Middeleeuwse) geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam en van de Afdeling Bouwkunde van de T.H. te Delft, staat onder redactie van G. van Herwijnen, C. van de Kieft, J. C. Visser en J. G. Wegner.

Te bestellen à f 18,50 (excl. porto) bij de Afdeling Bouwkunde, Postbus 5093, 2600 GA Delft. Uitgeverij: Delftse Universitaire Pers.

### 'Uit ijzer gegoten'

Beeld van de Deventer IJzergieterij Nering Bögel en haar producten (1756-1932) door B. S. Kapsenburg, uitgave van Uitgeverij Terra, Zutphen. Uitgebreid wordt ingegaan op de geschiedenis van een bedrijf, beschreven en geplaatst in een bredere context. Het productieproces wordt eveneens toegelicht. De geschiedenis is die van de Deventer IJzermolen, die sinds 1826 in handen van de familie Nering Bögel was. In de beginperiode zijn er veel grafmonumenten vervaardigd. Uitvoerig wordt nagegaan en toegelicht, dat de voorbeelden voor de veelal neo-klassicis-

tische modellen waarschijnlijk afkomstig zijn uit Duitsland, waar architect K. F. Schinkel nauw betrokken was bij het ontwerpproces. De fabriek leverde ook, en zeker in latere perioden, utilitaire producten zoals machineonderdelen. Er werden echter ook – tamelijk vroeg – emaille potten en pannen vervaardigd. Een afwisselende productie, waarvan in een aantrekkelijk boek verslag wordt gedaan.

ISBN 90 6255 127 0 f 22,50.

Vier ontwerpen voor grafmonumenten, uit de catalogus die in 1834 werd uitgegeven door de Deventer IJzergieterij.

